De geschiedenis van de diaconie: een bron van kennis voor het hier en nu

Vorig jaar verscheen het boek ‘Een spoor van gerechtigheid, veertig jaar rooms-katholieke diaconie in Nederland (1985-2025)’ van jurist en theoloog Hans Rutten. Een lovende bespreking door Toine van de Hoogen en Herman Noordegraaf is te vinden op de website van de Kerkprovincie (www.rkkerk.nl/een-spoor-van-gerechtigheid). Ik wil hier hun werk als recensent niet overdoen want ik neem een ander vertrekpunt, namelijk dat van de diaconale vrijwilliger of kerkbestuurder of pastor. Waarom zou hij of zij dit boek willen lezen? Je doet er even over (ik twee dagen) om dit lijvige studieboek helemaal door te nemen (een selectie kan natuurlijk ook). En het kost ook nog eens 29,90 euro. Geeft het boek (verschillende) antwoorden op vragen die ook nu leven? En kan ik zo mijn eigen gelovige inzet plaatsen in een groter geheel: het verleden, het heden en de mogelijke toekomst van maatschappelijke inzet door katholieke leken? Waar kan ik bij het officiële spreken van de Kerk inspiratie opdoen en zijn er meer kerkelijke inspiratiebronnen?

Zelf in deze spiegel kijkend zeg ik: ja, want Rutten heeft een brede visie, voelt zich erg betrokken maar neemt ook voldoende afstand. Ik probeer een aantal vragen op een rij te zetten.

1. Komt diaconale inzet voort uit het geloof (als consequentie, als geloven op maandag) of kan deze inzet zelf ook een vindplaats zijn voor spiritualiteit, voor inspiratie, voor godsontmoeting?
2. Heb je als katholieke leek een eigen verantwoordelijkheid voor de maatschappelijke ontwikkeling? Waar is dat terug te vinden in de ontwikkeling van de Katholieke Sociale Leer? En is een actie pas diaconaal als ze door de pastoor of de bisschop zo genoemd wordt?
3. Wil de Kerk alleen hulp bieden aan individuele armen of wil ze ook dat we zoeken naar de oorzaken van die armoede en dat we daar, met anderen, ook iets aan proberen te doen?
4. Hoe kun je de ontwikkelingen in Kerk en maatschappij en hun onderlinge verhouding in hun eigen tijd en context plaatsen? Want dan begrijp je ook beter dat er golfbewegingen zijn in het kerkelijk spreken en in de maatschappelijke inzet van leken in verschillende tijden en op verschillende continenten.
5. Welke plaats nemen diaconie en caritas in binnen het huidige beleid ten behoeve van de opbouw van missionaire parochies?

Rutten blijft twee dingen combineren. Enerzijds is werken vanuit de Kerk aan rechtvaardige verhoudingen noodzakelijk, bijvoorbeeld op basis van het slotdocument uit 1990 van het 4de Landelijk Pastoraal Overleg. Op basis daarvan werd door de bisdommen een omvangrijke diaconale infrastructuur opgebouwd. Diaconie als individuele hulpverlening maar ook werken aan meer rechtvaardigheid werd staand beleid.

Anderzijds begrijpt Rutten heel goed dat veel maatschappelijke inzet vanuit de Parochiële

Caritas Instelling (PCI) maar ook vanuit talloze organisaties waarin katholieken het voortouw nemen, niet veel verder komt dan (met mijn woorden) ‘pleisters plakken’. Het draait om individuele hulpverlening. Naar de maatschappelijke oorzaken wordt minder gekeken. Laat staan dat er met de armen samen druk wordt uitgeoefend op overheden of werkgevers voor meer rechtvaardigheid (zoals, denk ik nu, Ariëns in zijn tijd in Enschede wel deed).

In zijn tijd was veel hulp vanuit kerken aan gezinnen bevoogdend: je kreeg hulp als je gelovig was, je leven (te veel alcohol!) beterde en je weer naar de kerk ging. Volgens Rutten (die ook een heel hoofdstuk besteedt aan de katholieke armenzorg tussen 1800 en 1965) heeft de geloofsgemeenschap sinds die tijd veel geleerd met betrekking tot noodhulp. Zo komen alle armen nu in aanmerking voor hulp. Er wordt minder afstandelijk en bevoogdend geoordeeld omdat er meer tijd wordt genomen voor echt gesprek. Rutten noemt dit: caritas plus. Hij bedoelt daarmee: men gaat naast de betreffende mensen staan en probeert samen uit het dal te komen.

Namens de Kerk ben ik lid van de Raad van Toezicht van SchuldHulpMaatje. Die nog steeds groeiende diaconale organisatie (zie www.schuldhulpmaatje.nl) is een duidelijk voorbeeld van dit caritas plus. Het is een vooraanstaand project binnen een heel veld van buddyprojecten (onder andere voor migranten), inloophuizen en bijvoorbeeld papiercafés, waar laaggeletterden hulp krijgen bij het invullen van documenten en vaak ook een potjescheck krijgen aangereikt om na te gaan of ze recht hebben op bepaalde overheidsvoorzieningen. Rutten merkt op dat vrijwilligers nu veel breder hebben leren kijken dan alleen de individuele situatie. Naar welke andere organisaties en instellingen kan ik verwijzen? Kan het helpen als ik een keer meega naar een loket of spreekuur?

Veel maatschappelijke inzet vanuit de Kerk nu is caritas plus. Maar als je niet oppast verdwijnt de maatschappelijke context (machtsverhoudingen, belangen, structurele oorzaken van armoede) uit het zicht. De pausen Franciscus en Leo XIV hebben vanuit de Kerk in Latijns-Amerika veel maatschappelijke ervaring opgedaan. Zij weten wat dictatuur is, grootschalige armoede, uitbuiting en onderdrukking. Een context waarin veel leken, priesters en bisschoppen geleerd hebben wat de optie voor de armen betekent: samen met hen vanuit de Kerk werken aan rechtvaardiger verhoudingen. De bevrijdingstheologen die de Kerk van hoog tot laag inspireerden legden hun marxistische analyses en strategieën terzijde en werden door het Vaticaan gerehabiliteerd. De Kerk heeft daar heel veel tot stand gebracht aan bewustwording en belangenbehartiging en had daarbinnen veel oog voor geloofsverdieping en kerkelijke gemeenschapsopbouw.

Foto: SchuldHulpMaatje

Wij leven niet in zulke extreme verhoudingen. Caritas plus past bij een Kerk die vooral bestaat uit oudere mensen uit de middengroepen. Velen willen iets goeds doen voor de individuele ander. Maar onze context kan veranderen. De jongeren die nu toetreden tot de Kerk laten dat al zien: zij voelen zich vaak onzeker over hun maatschappelijke toekomst (woningnood, mogelijk toenemende armoede, klimaatverandering, zelfs oorlog) en zoeken rust en houvast bij de Eucharistische ontmoeting met Christus. Doe daar niet kleinerend over! Wij hebben hun echt iets te bieden: groei in geloof en verdiepte geborgenheid. Bezinning op hun plaats als gelovige in de maatschappij is misschien pas later welkom. Als ze bijvoorbeeld zien (stel je voor) hoe West-Europa door het toenemende rechts-extreme populisme uit elkaar kan vallen, Rusland Oekraïne kan inlijven en vervolgens aast op de Baltische Staten. Hoe onze legers veel geld gaan kosten, wat ten koste gaat van de verzorgingsstaat, het onderwijs en vele andere zaken. Dat racisme nog veel weliger kan gaan tieren, en de kloof tussen arm en rijk steeds zichtbaarder wordt. Dan komen we erachter dat alleen caritas plus te weinig is. En herontdekken onze eigen diaconale traditie.

door Hans Oldenhof (voormalig diocesaan diaconaal werker)